

lényi-féle összeesküvés idejében, — Az udvari kéme, a megbízottak és titkos rendőrök az 1807. évi országgyűlés alatt, — Elégett aktákból, — legújabbán pedig jönnek a személyes visszaemlékezések: Jókairól, Mikszáthról és másokról; megint csak kiadatlan, ezelőtt ismeretlen esetek. Az anekdotának és Takáts előadásának is két ereje van: egyik az élvezetes előadás, másik az ismeretlen esetek érdekessége. Takáts Sándor zamatosan magyar stílusa élvezetessé teszi a kevésbé érdekes tárgyat is, de kevésbé érdekes tárgya neki alig van. A könyv beköszöntője Absternius Bornemissza Pál veszprémi, később nyitrai püspökről szól, bemutatva benne a szenvedélyes gyűjtőt, akinek leveleiből, végrendeletéből értesülünk azokról a nagyértékű kincsekről, amelyek a mohácsi vész előtti időből egy ideig megmaradtak, de hamarosan megkezdték útjukat Bécs vagy az olvasztókemence felé. Látjuk később is a magyarországi kincsek sorsát: a Wesselényi-féle összeesküvés tagjainak elkobzott kincseiből egy részt megvásárol Pálffy, ez a rész tehát egy darabig még Magyarországon marad; egy másik részt kincstára részére tart meg a király, — ez a rész tehát idegenbe kerül, de legalább megmarad; harmadik rész az olvasztóba kerül, ennek már csak híre jut el a mi korrunkra. Micsoda vándorlás volt ez! Konstantinápoly felé ment az egyik aranyfolyam, Bécs felé a másik, nem csodálhatjuk, ha Takáts igen magasra becsüli a mohácsi vész előtti Magyarországot, amelynek kincseiből a kétoldalú kifosztás után is maradt még valami.

Feltűnő Takátsnál, hogy a Habsburgokról nemcsak Mikszáthnak beszélt elkeseredetten, hanem nekünk is elég kemény dolgokat ír le, a törökkel szemben pedig megfélemledik a haragról. E kíméletességre két magyarázatot képzelhetünk el. Egyik

az, hogy a törökkel való ellenségeskedésünknek századok óta vége van s a történetíró a mult politikai érzelmei helyett a jelen politikai érzelmeinek hatása alá került; a másik az, hogy a törökkel való érintkezések emberségesebb oldalát éppen ő tárta fel, s ez az átértékelés feledtette vele, hogy Magyarországot a török pusztítás süllyesztette nagyhatalmi állásból másodrendű államocskává.

Takátsnak ez a kötete az ő egyéni sorsára is jellemző: évek óta elkerült Bécsből, a török-magyar kor történetének forrásanyaga mellől, tehát más korról kell írnia, mert ő multjához híven most is kiadatlan anyagból akar dolgozni. Emiatt találkozunk most a XIX. századra vonatkozó cikkeivel. Ezeknek anyaga is jórészt bécsi: Takáts Bécsben másoltatta a levéltárak magyar vonatkozású anyagát a magyar képviselőház részére. Érdekes kor elevenedik meg előttünk ebből az anyagból is: a kéme világa, az a kor, amelyben egy Széchenyi levelei nem a címzetthez, hanem a bécsi rendőrség irattárába kerültek! Fölelevenedik a pozsonyi országgyűlési és jurátusélet, amelynek az idegenekkel való összeütközéseiben Takáts természetesen kivétel nélkül nekünk ad igazat. Gyulai Pál szigorúan megróna Takátsot emiatt, de neki ebben a kérdésben is bizonyára az a nézete, ami Jókairól: nem a foltokat kell keresni a napban. Reméljük, hogy azért ő is méltányolja Gyulai álláspontját, mint ahogy méltányolta azt Mikszáth is.

Török Pál.

Julien Green: Adrienne. Regény. (Athenaeum.) A kiadói reklám, állítólag francia kritikusok nyomán, Balzac utódjának mondja ezt a kiváló, amerikai származású, fiatal író. Hogy mennyi az igazság ebben az állításban, az mindenki előtt nyilvánvalóvá válik, aki a két író könyveit elolvasta. Hiszen mind a romantikus szemlélet

hiánya, mind pedig az életeleven naturalista ábrázolás, ellentmond a balzaci jelzőnek. De Greenből hiányzik Balzac bölcsekedő fecsegése, a teátrális hatásokra való törekvés és az alkotókedvnek az a mánia is, amely a regényalakok egész sorát állítja elénk egy-egy történet keretében. Taine ugyan Balzac műveiből építette föl a naturalista regény elméletét, de a mi nemzedékünk magát a naturalista regényt a Goncourtok, Zola, Flaubert és az oroszok munkáiból ismerte meg. Julien Green irodalmi elődjait tehát ezek között kellene keresnünk, ha ugyan erre egyáltalán szükség volna. De ma már idejét multa dolognak tetszik az irodalmi-apaságnak ez a keresése. Legföljebb a kiadó ambicionálhatja, az író semmi esetre sem. Jórávaló író nem akar semmiféle iskolához tartozni és nem akar elődökről tudni. A maga útját keresi és a saját lelke prizmáján át vetíti a világ képét elénk: individualista. S ha még így is be tudják valamilyen irodalomszemléltető skatulyába szorítani, se javára, se kárára nem írható . . .

Green igen kevés személyt szerepeltet regényében s ezek is egyszerű, vidéki emberek, minden testi és lelki kiválóság híján. Az özvegy apán és két leányán kívül, akik a történet előterében szerepelnek, mindössze még három mellékalak tűnik elénk a látszólag igen egyszerű cselekmény folyamán. Mert ez a cselekmény is olyan mindennapos, hogy a nagy riportokra éhes napilapok alig néhány sort szentelnének neki. De Green nem a külső események tarkaságában látja az élet érdekességét, hanem a lelkek tragédiájában, amelyekre csak akkor figyel föl a felületes szemlélő, amikor valami nyilvánvaló katasztrófa megérteti vele, hogy itt valami történt.

Mesurat úr zsarnoki hajlandóságairól nem tud senki a kisvárosban, mert hiszen az egykori szépírástanár, ahogy kilép a házából, félénk, sűrű senki.

Annál inkább érzi basáskodása súlyát két leánya, a beteg Germaine és a fiatalabb Adrienne. Ha nem zavarták meg nyugalma, Mesurat maga volt a megtestesült nyugalom, de hogy békében élhessen, a két leány meg se mukkanhatott. Germaine már egy évtizede betegeskedik, de az öreg nem akarja ezt tudomásul venni. «Szólna ő, ha beteg volna!» — mondja és az asztalhoz kényszeríti, bár a vénleány alig vonszolja magát. Adrienne társaságba vágyik, emberek közé, — nem engedi. A leány estebéd után néhányszor kiszökik, erre bezárja, mint valami fegyencet. Még virágot is csak az ő felügyelete mellett szedhet a kertben. Kíméletlenül elfojt leányaiban minden életigényt és odáig juttatja őket, hogy Germaine megszökik a házából, Adrienne pedig akaratlanul is gyilkosa lesz az ostoba zsarnoknak és végül megőrül.

A regény minden mozzanata simán, a mindennapok egyhangúságában folyik le előttünk. Sehol se találunk nagy jeleneteket, sehol se bukkanunk kiáltó szavakra, de rövid párbeszédék úgy csattannak, mint az ostor. Minden szó fölötte jellemző arra, aki kimondja, és elárulja egész lelkeségét. Sehol a bizonytalanságnak egyetlen hangjára nem akadunk: Green a lelkük legmélyéig ismeri alakjait és meg is tudja úgy eleveníteni őket, hogy mi is olyanoknak lássuk őket, amilyeneknek ő ismeri. Az atmoszféra nyomasztó, de annyi fojtott izgalommal van teli, hogy minden érdeklődésünket leköti.

Green mélyen a felszín alá nyúl és bevilágít a lelkek rejtett tárnáiba, ahol végzetes kavarodást okoz az, amin — ha mással történik — gyakran vállrándítással tesszük túl magunkat. Az eseménytelenség eseményeit írja le, amelyek egymásra halmozódva, olyan katasztrófális gyújtóanyaggá válnak, amely önmagától robban és kiveti a lelket az öntudat tengelyéből. A jó író gazdaságos beosztásával

szinte észrevétlenül csoportosítja elénk a mérgező jelentéktelenségeket, amelyek a szereplőkből is alig váltanak ki egy-egy szélesebb gesztust, de a felszín alatt annál hatásosabban folytatják gyilkos munkájukat. Eszközei nemesek, módszere nem az analitikus íróké s így a feszültséget is könnyebben viszi át olvasójára.

Adrienne Mesurat döbbenetes története több nyelven került Európa olvasóközönsége elé és megszerezte írójának a legelőkelőbb angol díjak egyikét is. Ez a siker azt bizonyítja, hogy hiába traktálják a közönséget mondvacsinált limonádés érzélgősségekkel és hapy end-es történetkéekkel, érdeklődése az igazi irodalom iránt, amely az emberi lélek mély történéseit a legnemesebb és legkomolyabb eszközökkel tárja föl, — érintetlen maradt.

Majthényi György.

Magyar irodalmi ritkaságok. (3. *Bennyák Bernát: Joas.* Budapesti piarista gimnázium kiadása. *Bessenyei: Jámbor szándék.* Verbőczyi reálgimnázium kiadása. — 5. *Károlyi Gáspár: Két könyv.* Budapesti ev. Leánykollégium kiadása.)

A sorozat első két számát az az iskola adta ki, amelyben a szerkesztő Vajthó László tanít és diákjai az ő vezetésével állították össze a kiadásra kerülő szöveget. Ezt a három számot azonban már három különböző iskola tanárai és diákjai adták ki, tehát a Vajthó által felvetett eszmét mások is jónak találják és félretéve az emberi hiúság kicsinyes szempontjait, követik a kezdeményező tanár és iskola példáját. A sorozat programjából kiderül, hogy a vidéki iskolákra is áttérjed a kiadási kedv, tehát valószínűleg egy országos mozgalommal kell számolnunk, amelynek előnyeit és hátrányait mérlegre kell vetnünk.

Az első kérdés, amely az ember eszébe jut, érdemes-e kiadni ezeket a régi írásokat, amikor a régi irodalom

javát már úgyis megkaphatjuk, e sorozat legfeljebb kevesebb értékes művekre szorítkozhatik? Ne hivatkozzunk külföldi példákra, ahol a legjelentéktelenebb írókat is díszesen adják ki, mert külföldön is csinálhatnak az emberek fölösleges dolgokat, csak a józan észre és a jól felfogott nemzeti érzésre hallgassunk. Van-e magyar szakos tanár, aki nem szégyenlette magát, amikor találkozott egy-egy nagy történelmi fontosságú írónk neve mellett a kiadatlan művek egész seregével. Előfordulhat külföldön, hogy a kiadási láz fölösleges munkát végez és olyan írókat emel ki a feledés porából, akik oda valók voltak. De nálunk csak eddigi közömbösségünk és nemtörődömiségünk mulasztásait hozza helyre. A sorozat szerkesztőjére nehezedik a gond, hogy ne az amúgy is jól kiadott írók tizenheted rangú munkáit vegye programjába, ne ismeretlen írókat akarjon felfedezni, hanem régóta érzett hiányokat pótoljon.

A sorozat kiadásának módja is ellenmondásokat válthat ki. A régi írókat mai helyesírással közlik. Vitathatatlan, hogy történelmi hűség szempontjából ez az eljárás hibás és a tudományos kutatók egy része nem használhatja majd a kiadványokat. Nyelvtörténészek ezentúl is majd az eredeti kézírathoz fordulnak, de irodalomtörténelmi és esztétikai szempontból a kiadvány nem veszít semmit az átírással, sőt hasznát veszi, mert olvashatóbb, azonkívül a nemzetközemberek számára is hozzáférhetőbb lesz. A szerkesztő — úgy látszik — lemondott a kevesebb nyelvészről, hogy esetleg több laikust nyerjen meg.

Ennek az átírásnak azonban nagy pedagógiai értéke van. A régi szöveg másolását rendszeren egy-egy osztály tanulói végzik. A betűszerinti másolás arra csábítaná a diákot, hogy csak a külsőségekre figyeljen, hogy az érte-